

Den klassiske tradition hos konservative forfattere i Danmark i slutningen af 1800-tallet

Af Jon A.P. Gissel¹

Konservatismen, hvad enten kulturel eller politisk, har ikke haft stor opmærksomhed i forskningen; det gælder ikke mindst i Danmark, og det er i udpræget grad tilfældet, når man ser på den konservative side af kulturkampen i sidste trediedel af 1800-tallet.² Når det gælder universitetshistorien, har det heller ikke været konservative universitetsfolk som den klassiske filolog J.L. Ussing (1820-1905) og litteraturhistorikeren Julius Paludan (1843-1926),³ som har tiltrukket sig hovedparten af opmærksomheden. Det konservative rum var stort, og det, der foregik der, kan ikke sættes på en formel. Carl Ploug (1813-1894) og Vilhelm Topsøe (1840-1881) var begge nationalliberale og begge pressefolk, redaktører for hhv. Fædrelandet og Dagbladet, den første desuden digter, den anden skønlitterær prosaforfatter. Henrik Scharling (1836-1920)⁴ og K.G. Brøndsted (1851-1945), hørte derimod til de konservative, der aldrig havde været nationalliberale, og hvis holdning byggede på dyb respekt for kirken og kongen og også på en national følelse, i samklang med europæiske og verdenshistoriske perspektiver. Johannes Steenstrup, Julius Paludan og K.G. Brøndsted var jævnaldrende og levede længe. Hos dem alle har den klassiske dannelse en rolle som et blandt flere instrumenter. I perioden sidste trediedel af 1800-tallet er der ikke den store forskel mellem de to grupper, politisk samledes de i partiet Højre og modstod Venstres krav om parlamentarisme baseret på Folketinget, kulturelt søgte de andre veje end den ateisme og materialisme, som radikale forfattere bragte frem i samtiden. Dermed ville de konservative ikke bryde forbindelsen til den store romantiske periode i dansk litteratur og åndsliv. Her skal opmærksomheden rettes mod et bestemt træk hos de konservative forfattere, nemlig deres brug af, deres arbejde med den klassiske tradition, arven fra den græsk-romerske kultur i Oldtiden.

-
1. Denne artikel udspringer af nogle studier over emnet "Konservatisme i Danmark", som jeg har drevet i de senere år med bevilling fra Statens humanistiske Forskningsråd og Velux Fonden.
 2. De senere års bøger om konservatisme har heller ikke interesseret sig for den ældre kulturkonservatisme. Det gælder således Kasper Støvring: *Blivende Værdier*, København 2004.
 3. Om denne se Jon A.P. Gissel: "Slægternes Erfaring – litteraturhistoriske værker af Julius Paludan" *Semikolon* 2006 s. 40-55.
 4. Om denne se Jon A.P. Gissel: "En historieteologisk syntese: Henrik Scharlings *Menneskehed og Christendom* og dens betydning for kritik af moderne Historieopfattelse" *Historie* 2006/2 s. 387-419.

Formålet med denne artikel er gennem en række eksempler at vise den klassiske traditions betydning i de konservatives tekstlandskab. Det bør bemærkes, at i sidste trediedel af 1800-tallet var det klassiske endnu så indgroet i kulturen, at man ikke som udgangspunkt kan påstå, at et nært forhold til denne tradition var en konservativ specialitet. Klassikerne var der; alle med en højere uddannelse havde dem i hovedet. Alligevel mener jeg, at der er en forskel. Jeg synes ikke, at den radikale historiker Kristian Erslev refererer til den klassiske tradition på samme måde som den konservative historiker Johannes Steenstrup. Holger Drachmann, der hele livet svingede mellem radikalisme og konservatisme, har skrevet en tragedie om Alkibiades; ellers mener jeg ikke, man finder noget i dansk litteratur, der kan sammenlignes med de dramer, der tages op i det følgende. Fra nordisk område er Henrik Ibsens *Catiline* fra før 1850. Det er heller ikke mit indtryk, at forfattere som Henrik Pontoppidan og Herman Bang hentyder til klassisk tradition på samme måde som Henrik Scharling, K.G. Brøndsted og Sophus Bauditz.

Først vil et par bemærkninger om selve ordet klassisk være på sin plads: "Adjektivet klassisk kan umiddelbart forstås i to betydninger: Enten kan det henviser til en periode, der står særlig glans om, eller det kan betegne et særlig skattet element af en levende tradition. Den første definition er historisk i streng forstand, mens den anden er virkningshistorisk." Sådan skrev historikeren Sebastian Olden-Jørgensen for ikke så længe siden. Det er en beskrivelse, som lægger vægt på skelnen, og begge elementer er vigtige. "...står særlig glans om..." er måske ikke et helt dækkende udtryk; det udtrykker ikke det perspektiv, at den græsk-romerske kultur havde et indhold, som igennem århundreder har været betragtet som særlig lødigt, som en særlig forbindelse af indholdets lødighed og formens skønhed og smag. At de forfattere, som her er hovedpersoner, har oplevet som klassisk, som i flere henseender forbillig, om end næppe forpligtende, er tydeligt. Men traditionen er også levende for dem, de er brugere af den. Hvis det er et element, så må det i hvert fald understreges, at den organiske sammenhæng er vigtig for dem. "Hvad betyder da klassisk?" Spørger Thomas Tim Jensen i en anmeldelse af den danske oversættelse af Gadamer's *Sandhed og Metode*. Et hovedværk, et værk hvis udsagnskraft i princippet kan være ubegrænset, men også noget der står i forbindelse med en dannelse, som aldrig bliver færdig, svarer han med forfatteren og andre. Det klassiske værk er evigt nærværende samtidig med, at det vidner om en gammel tradition. Mennesket søger forståelse indenfor rammerne af en tradition, i sammenhæng med historien. I denne tankegang indgår også en bevidsthed om forfald; anmelderen peger på traditions- og dannelseskølften mellem os og Gadamer og den – tidsmæssigt meget læn-

gere - , som står mellem Gadamer og den græske antik. I denne beskrivelse er det historiske og det virkningshistoriske i langt højere grad i spil med hinanden, men det må også siges, at Jensen ikke direkte går ind på det klassiske som periode.⁵ Måske egner det klassiske sig egentlig ikke til at blive defineret, men taber ved, at man skelner. Det må også siges, at der i dag er gået inflation i ordet, og det hænger formentlig sammen med, at den fragmentering, som satte ind med moderniteten og er fortsat af postmodernismen, har gjort, at der i dag ikke er noget, der opleves som "klassisk", i samme betydning, som det, der her skal beskrives. Denne fragmentering står i klar modsætning til det dannelsesideal, som jeg netop har skitseret. Hvad jeg beskriver her, må derfor kaldes historisk i betydningen afsluttet.⁶

Klassiske studier er ikke noget stort område i Danmark, men F.G. Andersen har dog påvist, at der i årene 1862-1912 var betydelig interesse for og gode muligheder for at skrive på dansk om klassiske emner. Danmark har jo ikke været en del af den klassiske verden, og studiet af den klassiske Oldtid har i Danmark ikke i sig selv noget nationalt aspekt. I årene 1892-1932 finder han en klar tendens til at foretrække den græske fremfor den romerske Oldtid. Han viser også, at det er svært i længere tid at opretholde et tidsskrift for klassiske studier i Danmark.⁷

Fagligt stod den klassiske filologi overordentlig stærkt i 1800-tallet: J.N. Madvig (1804-86) var et af de største internationale navne indenfor filologien, med stor betydning inden for tekstkritik og grammatik; politisk var han nationalliberal. M.Cl. Gertz (1844-1929) var hans efterfølger som professor og udførte mange oversættelser af klassikerne, også kommenterede udgaver. Disse to personer har i væsentlig grad bestemt opfattelsen af den klassiske tradition i Danmark. Den klassisk-akademiske dannelse centreret om kundskaberne i græsk og latin var derimod på tilbagetog fra midten af 1800-tallet. C.F. Ingerslev noterede i 1865, at kun enkelte benyttede sig af det latinske sprog til egne litterære frembringelser, og at denne anvendelse var "nu stedse sjældnere indtræffende".⁸ L. Ove Kjær konstaterede i 1870, at latinen var trængt i forhold til dens vigtighed som dannelsesmiddel i den lærde skole.⁹ I takt med at kendskabet til sprogene blev mindre, måtte interessen for oversættelser blive større: I *Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv, Literatur og Kunst*, som var redigeret af Henrik Schar-

5. Sebastian Olden-Jørgensen: "Hvad er Kildekritik?" *Historisk Tidsskrift* 101/2 (2001) 531-541, på s. 532. Thomas Tim Jensen: Anm. af overs af H.G. Gadamer: Sandhed og Metode, *Nomos* 2004/2, s. 108-118.

6. Jeg takker ph.d. Gert Skriver for drøftelse af dette emne.

7. F.G. Andersen: "Hovedlinjer i de danske klassiske studiers Historie" *Fund og Forskning* 41 (2002) 275-321.

8. C.F. Ingerslev: *Dansk-Latinsk Ordbog til Skolebrug*, 1865, s. III.

9. L. Ove Kjær: *Dansk - Latinsk Ordbog*, 1870, s. V.

ling fremkom 1869 under mærket Titus en udførlig artikel om den klassiske dannelse, "Om vore classiske Oversættelser";¹⁰ der beskrives som "en Dannelse, en Aandsudvikling, en Aandsmodenhed, der er befrugtet af et indgaaende Kjendskab til Oldtidens, navnlig den romerske og græske Cultur, dens Livsgang og Skæbner, dens Værker og Arbejder, dens Tænke- og Taleviis, dens Digten og Tragten." Ud fra dette beskriver han dannelsen som en proces, der aldrig bliver færdig, og anbefaler, at man i højere grad bruger oversættelser og gennemgår en række oversættelser. I denne forståelse af dannelsen og det klassiske har den græsk-romerske kultur en særlig betydning, men pointen består i det stadige selvstændige arbejde med den. Både det historiske og det virkningshistoriske må være i funktion her.

- "vi ere satte til Vagt for Sandheds og Dannelsens Valhal,"¹¹

skrev Carl Ploug i 1877, og dette, at både sandhed og dannelse er en forpligtelse, er karakteristisk for tidens konservative tankegang. Form og indhold udgør også her en enhed, idet udtrykket er skrevet i et heksameter, det klassiske versemål par excellence; et særligt træk er sammenstillingen med den oldnordiske reference, Valhal. Sammenhængen er universitetets, akademikernes særlige forpligtelse. Ploug skrev i Fædrelandet 13.10.1871 i en kritik eller korrektion til udtalelser af Rudolf Schmidt, at dannelsen må ses i sammenhæng med den nærmeste fortid. Problemet er ikke dannelsen, men halvdannelsen, den overfladiske dannelse, materialismen med fernis. Ploug tager også et vist forbehold overfor tanken om Nordens særlige mission. Både samfundet og den enkeltes personlighed skal styrkes som forberedelse til "den Fremtid, Vorherre maatte have forbeholdt os..."

Universiteterne var også en hjertesag for teologen Henrik Scharling, og en stor del af hans bog *Breve fra Holland* fra 1864 er en beskrivelse af Hollands universitetsbyer. Her kommer en sammenligning frem, som belyser hjemlige forhold og samtidig viser en principiel holdning, idet han siger (s. 91), at det ikke er godt for et universitet at ligge isoleret i en lille by, fordi "Betydningen af et Universitetsliv er dog ikke alene at blive proppet med Kundskaber, men at vinde en hele Personligheden gennemtrængende Aands- og Hjertedannelse. Det rige Udbytte, som vore Studenter have af et stærkt udviklet kunstnerisk Liv, af et bevæget politisk Liv og fremfor Alt, af Familielivet, falder her næsten aldeles bort." Den positive del af sammenligningen viser, hvordan Scharling ser det gode ved det københavnske universitetsliv. Dette udsagn er vigtigt, fordi det viser, hvad dannelse betød for de konservative,

10. *Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv, Literatur og Kunst*, 1869 II, s. 161-192.

11. C. Ploug: *Nye Digte*, 1883, s. 103.

fordybelse med inddragelse af hele personligheden, hvor meget man end lagde vægt på konkret viden; ikke udslettelse af det naturlige menneske, men en om-dannelse af det ud fra en højere etik, i højere formåls tjeneste. I denne sammenhæng betones igen familielivets betydning. Scharling bruger ikke ordet organisk her, men det havde han godt kunnet gøre. Det kan belyses ved et andet træk fra samme bog: Hollændernes bygningskunst er han ikke nogen beundrer af, om domkirketårnet i Utrecht skriver han (s. 42), at "de forskellige Partier savne den organiske Sammenhæng; det seer snarere ud som tre uhyre Blokke, der ere stablede ovenpaa hinanden..." En tilsvarende sammenhæng ønsker han sig hos menneskene, med særlige krav til studenterne, fordi de har særlige muligheder og et særligt ansvar, og en særlig fare for dem er den, kun at blive proppet med kundskaber.

I en senere bog, *Grundtvig eller Luther* fra 1891 skriver Scharling: "Aanden er den frie Prøvelse og Granskning", uden den bliver det teologiske studium dødt kundskabsstof (s. 91); positivt kundskabsstof er nok nødvendigt, men "Kjærligheden til Studiet" er det afgørende (s. 119). I to forskellige situationer, med en årrække imellem, har Scharling her udtrykt samme grundlæggende opfattelse; det er ikke kundskaberne for deres egen skyld, som er det afgørende, men kærlighed til studiet og det, at man er et helt menneske, kan give den rette ånds- og hjertedannelse. Positive kundskaber, og det vil her sige bestemte, sikre, er gode, men ikke nok, der må en selvstændig, en personlig tilegnelse til. Dette har betydning for de kulturkonservatives forhold til den klassiske tradition (som Scharling var en varm ven af); for dem var det ikke først og fremmest eksamensstof, som resten af livet vil være en død kundskabsmasse, men det var noget, man til stadighed kunne arbejde med, trække frem i forskellige situationer. Dette har også betydning for den samlede opfattelse af, hvad viden er.

J.L. Ussings universitetstale på kongens fødselsdag 1876 om *Den klassiske Dannelses historiske Betydning* er interessant dels ved sin sammenfatning af traditionen fra Antikken, dels ved sin holdning til kristendommen. Mens nemlig de radikale fremhævede den hedenske Oldtid for at nedsætte kristendommen,¹² ser Ussing positivt på denne: "Det var en Kultur af en anden Art. Den arbejdede ikke udenfra indad, men indenfra udad; dens Maal var ikke Tiden, men Evigheden, og, kunde den stemme Sjælen til Harmoni med det Hinsides, brød den sig kun lidet om Harmonien i det Synlige og Nærværende. Ussing ser ingen uforsonlig strid imellem dem: Heller ikke Christendommen betragtede Oldtidens Dannelse som en Fjende. Den bekæmpede den hedenske Gudsdyrkelse; i Dannelsen saa den snarere en For-

12. Således G. Brandes: *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur, Emigrantlitteraturen*, København 1872, s. 245.

bundsfælle. Hvor kunde den virke paa de Dannede, naar den ikke stod paa samme Trin som de? Og hvor kunde dens Tale faa overbevisende Kraft hos den store Mængde, naar den ikke havde lært at bruge Ordet saa godt som det kunde læres? Den klassiske Dannelse aftager stadig; men denne Aftagen spores ikke mere hos de christelige end hos de hedenske Forfattere. Klemens, Synesios, Joannes Chrysostomos, Minucius Felix, Tertullian og Augustin og mange Andre staa ikke under, men over de samtidige hedenske Forfattere.”

De barbariske stormløbere bragte derimod så godt som ingen kultur. Efter Folkevandrings-tiden er det ikke den antikke kultur, men kristendommen og den kristne kirke, som gradvist gør samfundstilstanden tålelig. Også Norden og dermed Danmark skylder Sydens kultur meget. Når Ussing (s. 11) skriver, at det, man har kaldt Renaissance, “er snarere Slutningen end Begyndelsen paa en Udviklingsrække”, er det en interessant betragtning, som foregriber megen senere forskning i Middelalderens åndsliv. Hos Rafael og hos Luther finder han samme samvirken mellem kristendommen og den klassiske dannelse. Så meget mere påfaldende er det, at Ussing ikke har sans for Middelalderen: Hverken den gothiske bygningskunst eller den romantiske digtning finder nåde for hans øjne (s. 13), og han taler om, at “De sidste Aartiers rædselsfulde Virkelighed have med andre Drømme ogsaa sønderrevet det fantastiske Trylleslø, der var udbredt over Middelalderen”. Bemærkningen om tryllesløret må være vendt mod den litterære romantik i 1800-tallet. Hvad er det for en “rædselsfuld virkelighed”? 1864 har uden tvivl været til stede i Ussings og hans tilhøreres tanker, men vel også Pariserkommunen. J.L. Ussings tale munder ud i et kraftigt forsvar for den klassiske dannelse (“det er et Grundighedens Særkjende at gaa til Kilden selv”), også overfor den moderne videnskab (“Vi ere fra Barndommen af fortrolige med det herlige Ord: “Mennesket lever ikke af Brød alene”; hvor meget mindre tør man da sige, at Kundskab til Matematikens Love og Naturens Kræfter skulde være nok for Menneskets Aand?”), hvorimod den danske litterære Guldalder forsvinder helt ud af synsfeltet, og talen er bemærkelsesværdigt lidt præget af tidens nationale strømninger. I 1876 har formuleringen været ret dristig, med et eksaktvidenskabeligt videnskabsideal i fremmarch. Med Bibelcitater peger Ussing igen på kristendommen, men med anerkendelse af samtidens fortrin advarer han mod at lade de eksakte videnskaber komme til at dominere livssyn og verdensbillede. Udtrykket “indenfra udad” findes også hos andre af tidens konservative forfattere, således hos C.St.A. Bille, der omtaler, at man skelner mellem to måder, en skuespiller kan opfatte sin rolle på, nemlig

indenfra udad og udenfra indad.¹³ Talen indeholder en organisk tankegang, med billeder fra planteliv, træets vækst, ingen udvikling findes helt uden brud, også menneskelivet. Denne tankegang og dette billedsprog er karakteristisk for 1800-tallet, for romantik og historisme, og bruges til at bringe sammenhæng i stoffet. Hertil hører måske også en vis forudbestemthed, i den forstand, at noget har sin tid, og så visner det. Måske er Ussing vel meget forsonende mellem kristendom og hedenskab, men det kan også være en del af et forsvar for kristendommen mod radikale angreb. Nu må man huske, at talen netop er en tale, den fremlægger de overordnede linier, mens alle de nærmere forklaringer ville komme på detailplanet. Som tale er stilen på een gang fornem og livlig. Talen er holdt på et tidspunkt, da den klassiske dannelse føler sig trængt, og det har været Ussing magtpåliggende at understrege dens betydning.¹⁴

Som modsætning til denne opfattelse kan nævnes kunsthistorikeren Julius Langes afhandling fra 1883 om den antikke malerkunst,¹⁵ hvor denne fremhæves på den moderne, og det bliver i løbet af afhandlingen stadig tydeligere, at dette betyder den kristne kunsts bekostning. Denne betragtning når sit højdepunkt i selve slutbemærkningerne, hvor antikkens malerkunst fremstilles som udtryk for den jordiske glædes lette og løftende magt, medens Middelalderens “synes at virke med nedad knugende, tilbage drivende Magt”. Og den moderne kunst har for ham “noget overspændt eller usundt i Følelsen”. Det forvirrer os at se ordet “moderne” brugt på denne måde, men det er lig det engelske “modern”. Han siger, at han ikke vil gå ind på “Modsætningen mellem det antike og det christelig- moderne Følelsesliv”, men gør det så alligevel med den begrundelse, at det er betragtninger, som har påtvunget sig ham på museet i Neapel. Han taler da om en madonna med Barnet: “Den Kjærlighedsbrynde, hvormed det lille Barn stirrer op i Moderens Ansigt, er ikke alene uantik, men i høj Grad naturstridig og for dem, der elsker det naturlige, frastødende”. Dette er voldsomme udtryk, og vi har her et tydeligt eksempel på fremhævelse af antikken på kristendommens bekostning, fordi antikken angiveligt repræsenterer det naturlige. Julius Lange viser et klart ubehag ved den kristne mystik, og hans og Ussings udsagn viser forskellen tydeligt: Lange fremstår her som radikal, Ussing som konservativ. Lange øvede stor indflydelse på eftertiden, og kunsthistorikeren Jens Fleischer har vist, hvordan han nærer udpræget forkærlighed for

13. C.St.A. Bille: “Skuespilleren Joachim Ludvig Phister” *Nær og Fjern* nr 79, 1874, s. 1-7 og nr. 80 s, 4-9.

14. Jeg takker Per Bork Jacobsen for drøftelse af Ussings tekst.

15. Julius Lange: “Den antike Malerkunsts Levninger” *Nordisk Tidsskrift for Filologi*, Ny Række VI (1883-84) 177-233, de her citerede bemærkninger på s. 228-230.

den klassiske Oldtid og bruger den som æstetisk målestok for Middelalderen. Her er Lange i overensstemmelse med tidens hovedstrøm, præget af Oplysningstidens ånd, med Voltaires og Gibbons negative opfattelse af Byzans.¹⁶

Den lærde Skole

Julius Paludan udgav 1885 en fyldig bog om *Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig*; på dens 809 sider har han søgt på et tidspunkt, der var vanskeligt for skolevæsenet som for kulturen som helhed, at give en så fuldstændig fremstilling som muligt af den lærde skole og realskolen i de tre nordiske lande. Hovedvægten kommer til at ligge på 1800-tallet, altså den forholdsvis samtid. Det sammenlignende, som Paludan tilstræber, kommer til at ligge i en forbindelse af det tidsmæssige, historiske, og fælles temaer; således behandles "Orden og Disciplin" samlet i eet kapitel. Det bemærkes uden kommentar, at den tvungne kirkegang hver søndag blev afskaffet 1856. S. 99-190 fortælles om den almindelige udvikling i Danmark i 1800-tallet; et hovedtema i den indholdsmættede fremstilling bliver her forholdet til det gamle humanistiske system, den grundige klassiske dannelse, og modsvarende realfagenes stilling. Paludan kan her ud fra sin skildring af tilstanden i århundredets begyndelse indirekte advare imod, at man i reformperioder slår for stort et brød op (s. 110). Fremstillingen er særdeles konkret, både i henseende til lovttekster og forfølgelsen af disses virkninger og når de gælder særlige skolers forhold, således Sorø. Fra 1830 forstærkes den bevægelse, der ønsker realfagene fremmet, og latinen kommer under angreb, eksaminationen på latin blev efterhånden afskaffet på universitetet. Realfagene var ikke mindst matematik og naturvidenskaberne. De mange forandringer førte til overlæsselse. I den senere del af fremstillingen spores en kritik af, at rigsdagen blander sig i skolernes administration, særlig med nationale krav om, at det nordiske skal stærkere frem i skolerne. Paludan siger hertil (s. 167), "at den oldnordiske Cultur og Literatur, trods sin nationale Betydning for os, hverken i Omfang eller Indhold egner sig til at afgive Hovedgrundlaget for den almindelige Dannelse". Her kommer modsætningen mellem en konservatisme, som i væsentlig grad bygger på klassisk grundlag og den af Grundtvig inspirerede retning tydeligt frem. Det drejer sig, for den konservativt tænkende, ikke om at benægte den oldnordiske kulturs nationale betydning, men om at der også findes andre hensyn, og konservatismen fremtræder her som andetsteds i denne periode afbalanceret i national henseende. Paludans bemærkninger også senere (s. 171) viser, at

16. J. Fleischer: "Byzansreceptionen i Norden 1830-1930" i: *Byzans. Senantik og byzantinsk kunst i nordiske Samlinger*, udstillingskatalog, Glyptoteket 1996.

han ikke sympatiserer med et eksperiment, der ville adskille landets dannelse fra det øvrige Europas. Af den samlede bogs slutning fremgår, at striden mellem humanisme og realisme langt fra er slut i 1885, og forfatteren giver udtryk for, at realfagernes tilhængere nok i den sidste ende vil forsøge helt at fortrænge de klassiske sprog.

Endnu tydeligere fremgår hans betænkelighed ved situationen af bogens sidste ord: "Endelig staaer der saa et videre gaaende Parti bag ved med Fordringen om en væsentlig "nordisk historisk" Dannelse: efter at have skilt vor Cultur fra dens Rod i Oldtiden vil man isolere Norden med dets forholdsvis ringe Sprogomraade og historiske Initiativ fra den hele almeneuropæiske Dannelses befrugtende Paavirkning. De sandsynlige Følger af et saadant Experiment ere naturligvis i Øieblikket lige saa uoverskuelige og uberegnelige, som de i alle Tilfælde vil være betænkelige." Tydeligere kunne Julius Paludan ifølge sin opfattelse af sin opgave ikke udtale sin advarsel. Bag denne betragtning må ligge en tanke om det historiske initiativ, hvorfra kulturen udgår; og Paludan mener, at det nordiske alene ikke kan bære at være dansk kulturs grundlag. Paludans bog viser dermed en anden frontstilling end den ovennævnte modsætning mellem J.L. Ussings og Julius Langes synspunkter; her gælder det, hvor vidtrækkende betydning man kan tillægge det nordiske.

Tragedien og Oldtiden

Til den klassiske tradition hører den måde, Oldtiden blev fremstillet på i dramatisk form, uanset om disse skuespil nåede frem til scenisk opførelse eller ej. Herpå fremviser 1870'erne og 80'erne flere eksempler.

Charles Gandrup (1847-1911) udsendte 1874 tragedien *Periander*, med antikt emne om en historisk person, men shakespearsk stil. Det meste er på vers, enkelte scener i lavere stil i prosa, undertiden rim i slutningen af replik. Periander er tyran i Korinth, han er ikke lastefuld, men hård, lider af samvittighedsnag over drabet på sin hustru, men vil ikke bøje sig for guderne, kræver bevis for deres eksistens. Her har læsere i 1870'erne nok uden besvær kunnet oversætte fra "guderne" til "Gud". Han lægger alene vægt på viljen (s. 16). For ham er tanken, egen erkendelse alt, men troen dybest set et tegn på svaghed (s. 23, 178), en tydelig kommentar til den samtidige radikalisme. Periander er et "overmenneske"; han betragter sig som hævet over ret og uret; hans vej går over destruktion til selvdestruktion (selvmord); det forekommer mig derfor, at tragedien snarere end at være fuldstændig bortfjernet fra sin samtids åndelige klima har et tydeligt budskab ind i den situation; på dette ret tidlige tidspunkt fremfører Gandrup en overordnet kritik af konsekvenserne af det emanciperede individ.

Omkring ham findes den hævngherrige Neokles, som anser livet for et regnestykke, men som dog til sidst må erkende, at han har regnet fejl (s. 64, 140); Perianders søn Kypselos, for hvem nydelsen er gud (s. 66, 140); den gamle Pharaos, som lærer at bøje sig for guderne (s. 165). Handlingen er barsk gennemført uden nogen forsoning, og deri kan man se en lighed med den græske tragedie.

En af de ældre digtere, H.V. Kaalund (1818-1885), udsendte i 1875 *Fulvia*, et lyrisk drama i fire akter. Her er emnet fra Senantikken, handlingen foregår i og ved Alexandria i det tredje århundrede e.Kr.f., under opgøret mellem kristendom og hedenskab; det er dog mere en baggrund end hovedkonflikten, først ret langt inde i handlingen optræder de kristne direkte (s. 66), hvorimod de omtales tidligere. Skuespillet er både en fremstilling og en vurdering af den klassiske tradition. Dels omtales Platon og Sokrates direkte, men kan ikke hjælpe hovedpersonen, dels spilles der på den klassiske tradition i en scene, hvor hun vælter med vognen (s. 73):

“Den høje Helios saae ned fra Himlen,
Som haaned han min Nød, - Ja det er Straffen,
Fordi jeg vilde efterligne ham,
Som styrer Solens Straalespand deroppe
Evigt i samme Spor! – Kastet af Vognen,
Hvis vilde Heste...”

Her er vi tæt på Ovids skildring af Phaëtons ridt, som har været klassisk dannede læsere og tilskuere bekendt. Men pointen i *Fulvias* sammenhæng er, at de hedenske guder ikke hjælper. Samtidig udtrykker Fulvia i samme replik en erkendelse af sit hovmod. Et andet træk, der inddrager den klassiske kultur, er, at de to tvillingebrødre, som er Fulvias medstuderende, kaldes dioskurer (s. 33). En udartning af klassisk filosofi vises i de to filosoffer, som kommer i håndgemæng (s. 58-62). I denne scene er der i øvrigt nedlagt en samtidsreference, idet deres skænderi handler om forholdet mellem tro og viden, som var stærkt debatteret i Danmark i 1860'erne. Forholdet mellem den klassiske tradition og kravet om forsagelse er genstand for Fulvias monolog s. 107, uden at det finder nogen egentlig løsning, en sådan findes vel heller ikke. Dog betones vildskaben i hedenskabet stærkere i det følgende (s. 118).

Det meste er på vers og flere steder med rim som forstærkende element; hermed er en ret høj stil angivet, også et slægtskab med Guldalderens drama, mens prosa bruges i enkelte scener med en mere jævn stil. Der er hyppige sceneskift. Fulvia er den, hele handlingen drejer sig om, den lærde hedenske kvinde, der i skuespillets begyndelse kranses for visdom, som først omvendes til kristendommen og siden også til den jordiske kærlighed. Hun siger om sig selv, at hun er trodsig (s. 51). Hendes fader Servius er den praktiske mand med den snævre horisont, som skildres med godmodighed og ironi. Aquilinus er den fornemme romer, som elsker hende, og som hun først afviser, men senere efter mange forviklinger vender sig til, og hvis omvendelse til kristendommen antydes i sluts scenen. Hans selvagtelse er også for stor til hævn, da hun har afvist ham (s. 58):

“Rovdyret skal ej vinde Magt herinde –
til Hadets Ulv jeg sparker med min Fod!”

Og han lader sig ikke friste til at lade sig udråbe til kejser (s. 64f.). Prokonsulen er en værdig mand. Han savner også i den hedenske fest “Begejstringen og Troen” (s. 104).

Fulvia søger visdom, men det viser sig i en samtale mellem hende og Aquilinus (s. 35), at hun har en særlig grund til at gøre det og til at afvise ham:

“Der er et Ord – et lille – men som isner
Igennem Marv og Ben: **Du skal forgaa!**
Forsvinde som et Bølgeslag i Havet!
- Det Ord, det har min Ungdomslyst begravet;
see, derfor kan Du ikke mig forstaa.”

Her kommer dødsangsten frem som den inderste baggrund for hendes visdomssøgen. Hendes slutreplikker i første og i anden akt står som modsætninger. Den første (s. 42) er en henvendelse til Sokrates, i et højtideligere versemål end det øvrige, da hun er oprevet og ikke ser nogen vej:

“See, jeg er ung endnu – et Barn i Aar og Erfaring –
frels mig fra Malstrømmens Hvirvler, lad mig ej synke
ned i det oprørte Hav, af hvis Bølger Menneskepøblen
skylles magtløs omkring som Mollusker og Slimdyr i Dybet!”

Den anden (s. 76), da hun efter styrtet har hørt sangen fra klostret:

“Det er en husvild Sjæl, som banker paa,
en Sjæl, som har i Ørken sig forvildet,
en Sjæl, hvis Tørst endnu blev aldrig stillet!”

Luk op og sluk min Tørst og stil mit Savn!

Luk op i hans, den Ubekjendtes Navn!”

Her spilles der på Bibelens omtale af et alter for en ukendt Gud (Apostlenes Gerninger 17, 23). Sangen, hun har hørt, er en Bibelsk Psalme: “Mit Hjerte sukker efter Herren som Hjorten efter frisk Vand”. Med indskudte kor, altså tænkt som melodrama. Forklædt som mand bliver hun abbed i klostret, men indser selv at det er et selvbedrag og vil knuse statuen af sig selv i Alexandria, da hun har fået at vide, at hun her betragtes som en slags halvgu-dinde; men da hun ser Aquilinus kysse statuen, indser hun, at hun elsker ham. I slutscenen – efter forskellige dramatiske forviklinger - er det da ægteskabet, som træder frem som det rette for hende, og det betones, at hun fra nu af kun vil være kvinde. Denne udgang vil uden tvivl vække modsigelse i dag, men for Kaalund har det været vigtigt, at hun finder sin rette plads, som hverken er i hedenskabet, i den ene eller den anden form, eller i klostrets forsagelse, men i kærligheden i et hjemms faste rammer.

Vi går til en yngre digter end Kaalund. Ernst von der Recke levede fra 1848 til 1933, skrev lyriske digte, en række dramer, metrik og folkevisestudier. Hans *Archilochos* fra 1878 er et lille drama med klassisk emne om en historisk skikkelse, en digter, og på vers. Hvert af de fem optrin indledes med et citat af ham, først på græsk og så på dansk. Værket er ved sit emne anderledes end Reckes øvrige dramer, derfor behandles det for sig her; konflikten er også mere skærende end i Reckes Middelalderdramer. Archilochos er lyriker og kredser om sit eget jeg. Hans elskede Neobule ærgrer sig over, at han ikke går ud i verden og vinder hæder. Han længes efter et større fædreland end Paros. Neobules fader sørger for at trolove hende med en succesrig politiker, og hun ønsker ikke selv at ægte en søn af en slavinde. Han skriver nu smædesange om hende; hun og faderen hånes og forlades af alle og begår selvmord. Mængden slår nu om og truer Archilochos. Han får senere hyldest ved de pythiske lege, men siger (s. 64):

“Priis Guderne for Alt, ihvad der skeer!

De løfte den, som ligger strakt til Jorden,

Og styrte den, som staar paa Lykkens Tind.”

Nu kaldes han tilbage til Paros, men anklages dog snart for højforræderi. Han håner mængden og stikkes ned. Dette er et drama om poesiens højhed og værdighed, og de afsluttende ord: “Hvad Folket gjør, er velgjort”. klinger dybt ironisk. Men Archilochos er hovmodig og fremkalder i betydelig grad selv sin død.

At komme herfra til K.G. Brøndsteds *Curtius* fra 1881, som også er et dramatisk digt med klassisk emne, er som at komme til en anden verden, fordi tankegangen er helt anderledes: Mens Reckes Archilochos kun tænker på sig selv og sin poesi, elsker Curtius noget højere end sig selv, han drives af et ønske om at virke i en større sammenhæng. Allerede i prologen tales om at elske fædrelandet. Curtius er romer, ung og lykkelig og deltager i kampen mod gallerne; den klassiske strid mellem patriciere og plebejere spiller en betydelig rolle i handlingen. Også dette drama er hovedsagelig på vers, men der er dog iblandet lidt prosa, og stilen er i det hele taget mere varieret. En karakterfuld og smuk sang til solen virker rammende som en landbrugskulturs sang:

Saa falder Din Straale
Paa Ager og Have,
Velsigner Plovfuren
Til vordende Grøde,
Velsigner Ranken
Til svulmende Klaser,
Og Æbletræet
Til moden Frugt;
Velsigner Kvæget
Til frugtbar Yngel,
Velsigner Bonden,
Hans Viv og Børn
Til Væxt og Trivsel,
Sundhed og Kræfter!
Hil dig, hil dig, kjære Sol, og velkommen tilbage!

Curtius sejrer over gallerne og får om end med besvær triumf, kommer ind til en musik, som nøje beskrives. En afgrund åbner sig i jorden. Jupiter vil ødelægge byen, men Curtius taler på dens vegne og får det svar, at Rom kan frelles, hvis den ofrer det bedste, den ejer. Han kaldes til at ofre sig. I en gribende scene udpeges han i kappestrid med den gamle Camillus. I en skøn lyrisk monolog tager han afsked med livet. Hans død er ikke tung, men ophøjet, modsat Archilochos'. Ligesom Brøndsteds *Curtius* trods det alvorlige ærinde er skrevet med godt humør. Grundtanken er, at man må ofre sin personlige lykke for fædrelandet. Curtius var hos romerne og hos Livius det store eksempel på fædrelandskærlighed, og her bringes det ind

som eksempel i en dansk sammenhæng; det har tydeligt været Brøndstedts hensigt at tale til sine landsmænd.

Et fjerde drama med klassisk emne bør nævnes: *Klytæmnestra* af P.A. Rosenberg (1858-1935) fra 1889. Forfatteren var både digter og stærkt optaget af folkeoplysning. Dette arbejde er et drama i fem handlinger på vers, hvis emne – dronningen, der med sin elsker Ægisth myrder ægtemanden Agamemnon, da han vender hjem fra Trojas belejring, men selv dræbes af sønnen Orest - er behandlet af alle de tre store græske tragikere Aischylos, Sophokles og Euripides, men med den forskel at Klytæmnestra og moderfølelsen her er trukket frem i forgrunden. Foran i bogen anføres et stykke af G. Siegert som et nærmere forbillede. Rosenbergs skuespil blev opført på Dagmar-teatret. Det er et drama om at bære ansvaret for sine handlinger; herom taler hovedpersonen fra begyndelsen (s. 11):

“I os selv

Er der en Røst, som tvært mod al Fornuft
Paatvinger os et Ansvar.”

Hun er en voldsom, lidenskabelig skikkelse, taler om “Livets Vanvid” (s. 27). Ægisth er derimod alene besat af magtbegær (s. 30):

“Et Liv, der ej af Magtens Lyst forsødes,
Er for den stolte Sjæl saa tomt og dødt
Som Dyrets Liv, der træller for sin Føde.”

Han er nydelsesdyrkeren, hvis jagt efter nydelsen fører ham selv ud i stadig større problemer (s. 56):

“Hver Gang jeg har et Værk til Ende bragt,
Hvor godt og snildt betænkt det var, saa lurer
Der altid dog et Baghold i dets Følger,
Som ej jeg forudsaa, og som berøver
Mig Nydelsen, den fulde, modne Lyst.”

Dette, at menneskelige handlinger har følger, og en advarsel mod dyrkelse af nydelsen som gud, var en vigtig del af de konservatives tankegang i kulturkampen. Til ham siger Agamemnon (s. 32): “Mandens Gjerning er hans Viljes Tolk”. Atter her er temaet at stå til ansvar for sine handlinger, i dette tilfælde ikke for løse rygter. Klytæmnestra anklager Agamemnon, fordi han lod datteren Ifigenia ofre til guderne og sætter her moderkærligheden imod ham; når den ødelægges, er alt dødt (s. 38f.). Her er det konsekvent, at hun beskytter sine børn, Orest og Elektra mod Ægisth (s. 45). Orest viger da også tilbage fra at dræbe sin moder, mens

Elektra står fast på retfærdigheden (s. 76f.). En lang scene understreger denne tøven hos Orest (s.79-88). Efter mordet på Agamemnon plages Klytæmnestra frygteligt af samvittighedsnag (s. 50):

“Éen Times Synd og tusend Timers Kval!”

Hendes liv er blevet en evig pinsel, og hun opfordrer tilsidst selv Orest til at dræbe sig (s. 97). Skuespillet slutter da med, både at retfærdigheden sker fyldest, og en form for forsoning. Ud fra sine egne forudsætninger, markantest således at moderfølelsen er trukket i forgrunden, har Rosenberg her opfyldt det klassiske krav om at vække rædsel og medlidenhed (Aristoteles: *Digtekunsten*). Trods det klassiske emne er skuespillet skrevet med en kristen kultur som baggrund, herunder syndsbevidstheden.

Efter en række romaner skrev Olaf Isted Møller (1850-1913) i 1906 et drama i fem akter på vers: *Caligula*, som også har et klassisk, i dette tilfælde helt historisk emne. Det må betegnes som fiktion, der forudsætter en historisk viden. Først fortæller forfatteren med henvisning til romerske historieskrivere, at Caligula i begyndelsen var en mild hersker, men siden blev en blodig tyran. Dramaet skal altså give forklaringen på denne overgang. I dramaets slutning fortæller en note, at Macro, der i skuespillet optræder som Caligulas onde hjælper, var en af de første, han lod henrette, igen med henvisning til historieskriverne. Første scene har naturligvis til formål at bringe læseren/tilskueren ind i situationen, men her samtidig at minde om det kendte: Den nu døde Tiberius som fra Capreæ udøvede sit tyranni, Macro, som kvalte Tiberius. Metellus er en romersk hærfører, som køber slavinden Eunika, den kvindelige hovedperson. Men fornemme romere sammensværges sig mod Caligula. Allerede her anslås temaet vilje (s. 5), som spiller en væsentlig rolle i handlingen. Eunika vil ikke være Metellus' elskerinde, og da Caligula ser hende, lader han hende hemmeligt føre væk, dog først da han til den ærværdige senatsformand Decius og foran Proserpinas, døds gudindens, statue har svoret, at han ikke selv vil røre hende. For en stor del er det følgende hans kamp med sig selv. Men Eunika har karakter og afslår hans tilnærmelser ligesom Metellus'; det gælder for hende mer end livet (s. 11). Decius peger over for Caligula på pligten (s. 22), som Macro til gengæld kun har hån til overs for (s. 33). Caligula er virkelig betaget af Eunika og siger til hende, at hun har lært ham, at der findes andre pligter end erobringer (s. 43); han betragter det også som sin pligt at frikøbe hendes fader, som er fange (s. 63).

Dette er en tankegang, hvori pligten virkelig betyder noget, hvor der er noget at sætte mod den rene egoisme. Eunika selv fremsiger et digt om skæbnen og verdens kvaler, og mens Macro hævder, at der intet findes bag gravens gemme, hævder hun, at der må være både

ansvar og straf, hvis der skal være nogen mening i livet (s. 25-27). Her stilles da to modsatte opfattelser op overfor hinanden, meningens og meningsløshedens, og der er ikke tvivl om, hvilken Isted Møller sympatiserer med. Det kædes igen sammen med udødelighedsspørgsmålet, som betød meget for de konservative efter 1870, og som man finder stærkt udtrykt i denne periode også i andre lande, f.eks. hos den spanske forfatter Unamuno. Caligula skildres i overensstemmelse med de historiske kilder som den, der hele livet har oplevet rædsler under Tiberius og hele tiden må forstille sig (s. 21). Metellus skildres ikke sympatisk. Men Sempronius er en romer, som har været i Israel og mødt kristendommen, Pontius Pilatus omtales direkte; der optræder adskillige Bibelcitater, og Eunika gribes meget af Sempronius' beskrivelse af Gud som Fader og om at elske sine fjender (s. 48f.). Kristendommen bliver da den egentlige modsætning til vildskaben og farerne omkring hende. Det bliver dermed klart, at for Isted Møller har det ikke været nok at skrive en "klassisk" tragedie, men han har villet sætte et bestemt håb som modsætning til den gru, der så tydeligt udmales i tragedien. Om Eunika skal også bemærkes, at hun er en læsende kvinde; hun har et rigt indre liv. Ligesom pligten betyder den frie vilje noget: Det er Caligula meget om at gøre, at Eunika kommer til ham af egen fri vilje (s. 55 og 92f.). Modsætningen til pligten, den frie vilje og det kristne budskab er de uhæmmede drifter, sanser som ikke er kærlighed (s. 72). Da Metellus har givet Caligula en gift, som gør vanvittig, siger denne (s. 115):

"Vi ere

Kun Slaver af vor Drift og uden Ansvar:
Imellem Pligt og Lidenskab vi spændes
Som mellem tvende Kjempestærke Heste
....
Den Tanke, at det ikke er mig selv,
Der lever videre, men Giftens Dæmon,
Forfærder mig: en Fremmed i min Sjæl
Opslaar sin Bolig, saa mit eget Væsen
Tilintetgjøres!

Og side 199:

Er Lidenskaben vakt, man Ting begaaer,
Der ellers ligge fjernt fra Ens Natur!"

Denne del af handlingen ligger tæt på den klassiske franske tragedies grundtema, konflikten mellem pligt og tilbøjelighed. Macro optræder udpræget som fristeren (s. 95). I modsætning til dette står Sempronius' tale om Gud (s. 87):

“I sin uendelige Godhed lytter
Med lige Naade Gud til hver en Bøn,
Der stiger op til ham hervedfra – ”

Til sidst drager Eunika og Sempronius sammen til en afsides egn i Judæa (s. 125):

“Dér kan i Bøn til Gud man sig fordybe,
Fordi den store Verden er saa fjern – ”

Men udover giften, som Caligula har fået, og som gør ham vanvittig, optræder også et andet middel, som kan tvinge viljen. En troldmand kan bøje Eunikas vilje, så hun selv kommer til Caligula; efter en indre kamp går Caligula ind på dette middel, men forhekselsen, hypnotiseringen, hvad man vil kalde det, brydes af Sempronius (s. 107). I det ene tilfælde virker det onde middel, i det andet ikke. I den sidste scene lader Caligula sig hylde som gud, og dette må da være Isted Møllers budskab til sin samtid, at overmennesket, mennesket som gør sig selv til gud, er vanvittigt, og der er ikke grænser for, hvilke forbrydelser, det kan tænkes at begå. Dette hænger sammen med en ironi, som også rammer Møllers samtid, at “guden” netop er den, som er i sine drifters vold, er bestandig i frygt. Grum er advarslen i dette drama, men Møller har også følt sig forpligtet til at holde et håb frem, og det har han da gjort i Eunika, i Sempronius og i det kristne budskab. Hvad titelpersonen angår, fremføres der adskillige formildende træk, han er virkelig forelsket i Eunika, og han har haft en frygtelig barndom. Hun må selv vælge, men der går også noget tabt i ham derved; dette synes at være forfatterens holdning. Isted Møller hørte til en senere generation end Recke og Brøndsted, og man må nok også sige, at tonefaldet er grovere, men ønsket om et præg af skønhed i udførelsen er det samme og dette, at skønhedspræget ikke kun er æstetisk, men også peger på noget dybere.

Korte klassiske Referencer

Men klassiske referencer findes også i langt kortere form: Henrik Scharling lader i *Min Hustru og Jeg* fra 1875, en fortsættelse af den berømte *Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard*, sin hovedperson Nicolai som nygift ligge i græsset og læse Anakreons oder,¹⁷ d.v.s. på græsk.

17. H. Scharling: *Min Hustru og Jeg*, 10. udg. Kbh. 1919, s. 151.

Her vises nærmest i forbifarten den klassiske traditions betydning. I lignende kort form, men med anderledes polemisk brod er den klassiske reference i historikeren Johannes Steenstrups skrift *Radikalisme og Historieskrivning* fra 1883. Her siger han i anledning af den norske historiker Ernst Sars' danskfjendtlige udtalelser (s. 11): "Da Philip af Macedonien vilde vinde Grækenland og i den Anledning ikke sparede paa Guld til Bestikkelser, iagttog Grækerne, at selv Oraklerne "philippiserede", eller at selve den paa Trefoden siddende Præstinde ikke kunde lade være at tale til Philips Gunst. Man behøver ikke at læse længe i Sar's Bog, førend man bliver vaer, at han, der svæver over Fortiden og skuer ind i Fremtiden, har en Bagtanke af mere personlig Natur, og at der er kommet Forstyrrelse i det historiske Orakel". Steenstrup fortsætter med som eksempel at nævne Sars' nedsættende omtale af Christian den Sjette. Den klassiske reference bliver her springbræt for kritik af et fænomen i samtiden, en sammenstilling af to eksempler på ensidig tendens, samtidig med at den forlener polemikken med en satire af en vis stil. Senere i samme skrift bruger Steenstrup et overraskende og derfor ironisk virkende udtryk om et rejsestipendium (s. 23): "Ostrakismen i en ny Skikkelse tvang Bjørnson til at forlade Landet for at genvinde det Poesiens Rige, hvor han fordum herskede som en af de første". I dette skrift argumenterer Steenstrup mod radikalisme, men kampen får en særlig karakter af nationalt forsvar, idet angrebet på den danske historie kommer fra norsk side.

V.C.S. Topsøe afslutter sin novelle *Daphne* fra 1879 med følgende replikskifte:

"Hvad hviske I om disse Myther," spurgte Sandberg, som havde lange Øren, "tro dog ikke paa Mytherne, det gjør vi ikke."

"Og er lige lykkelige for det," føjede hans Kone til.

"De, der trænger til at tro paa dem, skal tro paa dem," svarede Stephan, "og for dem virkeligjøres de. Men det gjælder at vælge de rette."

"Ja," sagde Paula og saae paa ham. "Jeg tror ikke paa den om Daphne; jeg tror mere paa den om Pygmalion."¹⁸

Det er to ægtepar af forskellig type, der her og i novellen som helhed stilles overfor hinanden, de jævne og hverdagsagtige Sandberg og frue, og Stephan og Paula, som er mere literært orienterede og har skullet bruge lidt længere tid på at finde ud af det. I det græske sagn flygtede nymfen Daphne for guden Apollon, og da hun var ved at blive indhentet, bad hun om at blive forvandlet til et laurbærtræ, og dette har Stephan nævnt overfor Paula umid-

18. V.C.S. Topsøe: *Fra Studiebogen*, København 1884, s. 302.

delbart inden dette replikskifte som billede på sin egen tidligere frygt. Også sagnet om Pygmalion indeholder en forvandling, men den modsatte vej: Pygmalion udskar en kvinde af elfenben og forelskede sig i hende, og bad Afrodite gøre hende levende. Både i sin titel og i sine slutreplikker refererer novellen altså til en klassisk dannelsesform, til et kendskab til græsk mytologi, ikke som noget man tror på (det forekommer mig at sandhedsspørgsmålet omgås i Stephans replik; "tro" som det er brugt her, kan i hvert fald ikke være i den kristne betydning af ordet), men som litterære symboler, en poetisk sandhed, der kan beskrive mange af livets forhold. Her er der det særlige, at mytologien debatteres; der markeres to grundforskellige opfattelser af myterne. Samtalens konklusion må være, at de, der ikke tror på myterne, og som ved en glidende udvikling vel efterhånden heller ikke kender dem, i en vis forstand er lige lykkelige for det, men de kommer til at mangle en dimension i tilværelsen, et perspektiv på deres liv. I den forstand kan novellen virke som et forsvar for en dannelsesform, der var under angreb og truet af andre interesser.

Da D.G. Monrad – biskop og politiker, en meget vigtig person i Danmark i 1800-tallet - blev begravet i 1887, sagde stiftsprovst F. Helveg i forbindelse med sin omtale af den afdødes virke inden for så store områder som videnskab, politik og kirken: "Skal det kaldes et Held? Han var anlagt til det Store, men ikke uden Grund er det sagt, at til Storhed hører Enkelthed, Selvbegrænsning. Og saa er der end Eet, som efter Verdens Dom – og er ikke Verden her Dommer? – hører til Storheden, det er Heldet. Intet er uforstandigere og ubilligere end den Fordring til et Menneske at skulle have Held, og dog kommer den frem, stærkere alt som Forholdene blive større. Vi kjende Alle den Tale om Lykkestjerne, men selve denne Verdens Ypperste godkjende Fordringen ved at tage den til Indtægt for sig. Oldtidens noget nær ypperste Helt talte om sig og sin Lykke, som dem, der gjorde Eet; den, der i nyere Tid nærmest kan kaldes tilsvarende, talte om Austerlitzsolen som den, der ikke svigtede, og den tyske Digter synger om "Geist und Natur im ewigen Bunde", hvad den Ene forjætter, det holder den Anden. Men vi kjende dog Ordet: Seirløse falde Helte alle. Og hvorledes det end maa forholde sig med den Pagt imellem Aand og Held, som Sangeren vil kalde ubrødelig, saa er det allerede Stort at naa op i den Stilling, hvor man tør se ud efter et Solglimt, som det hin Nytidshelt mente ikke forgjæves at skulle imødesee." ¹⁹Dette stærkt koncentrerede afsnit indeholder fire henvisninger uden direkte at sige, hvem eller hvad der henvises til. Men hovedtemaet er storhed, som det omtales i begyndelsen og slutningen. Passagen i sig selv fastslår

19. Ved Biskop, Dr. Ditlev Gothard Monrads Jordefærd i Nykjøbing Kirke den 4. April 1887, på s. 8.

dermed Monrads storhed, men der lægges også op til kritik i ordene om, at til denne hører selvbegrænsning. Men ind imellem tales om heldet, om verdens krav om held, dette tema slutter sig til en stærk antik retorisk tradition, hvor heldet eller lykken havde afgørende betydning. Oldtidens noget nær ypperste helt må være Cæsar, thi Oldtidens største helt var ifølge historieskrivningen og den retoriske tradition Alexander, og der tales i Oldtidens historieskrivning om Cæsar og hans lykke. Austerlitzhelten er Napoleon, og dette må have været tydeligere for tilhørerne, fordi det lå nærmere i tid og siges klarere med navnet på slagmarken. Den historiske sammenligning er væsentlig i den klassiske retoriske tradition, dette at bringe fortidens store personligheder ind som sammenligning. Herved hæves Monrad op i en særlig sfære; han er en af denne verdens ypperste. Men sammenligningen får samtidig en særlig drejning, fordi Monrad ikke havde held, hans politik i 1864 endte i katastrofe, et forhold som uden tvivl har været stærkt nærværende for de mennesker, der var tilstede i Nykjøbing Kirke den 4. april 1887. Her kombineres med det gamle danske ordsprog, at kæmper falder alle sejrløse. Helveg går derefter over til at tale om en anden form for storhed, nemlig den at tjene, en storhed som Monrad havde, som han efterfølgende demonstrerer; herved fremføres en anden form for modsætning: Storhed – ydmyghed, helt – tjenerskikkelse; følgende Det ny Testaments skildring af Kristus, Filipperbrevet 2,7. Denne antitetiske fremstilling slutter sig også til klassisk retorisk tradition, i modsætning til selve temaet ydmyghed.

Sophus Bauditz (1850-1915) var en frodig forfatter af romaner og fortællinger, som viser et godt humør. *Den gamle Kro* fra 1912 har hovedpersonen, kaptajn Riis, et enkelt og muntert, men også på sin vis dybtfølede menneske, et menneske som kan glæde sig over det små i livet, mod slutningen af bogen og sit liv en lang replik, hvor han fortæller om sine oplevelser i 1864; han harmes, når han tænker på dem, der siden har spottet fædrelandskærligheden, og han spørger, om han er åndeligt mest i slægt med en ærlig fjende eller med en lumpen landsmand. Til sidst fortæller han om engang, han har set Danebrog blive taget ned (s. 336): “Trænger vi ikke alle til – uden Sky for at mødes af et medlidende Smil – imellem at blotte Hovedet for et Samlingsmærke, der er os helligt? Trænger vi ikke Alle til en saadan stilfærdig “Andagt”, til det, jeg troer de gamle Romere kaldte **pietas**”. Her møder vi da tanken om landet som noget helligt, en tanke, som får særlig prægnans af den klassiske reference. Tanken understreges, da han ligger for døden og siger (s. 343): “Ja, Vorherre har rigtignok været god imod mig – troer De ikke ogsaa, han vil være mig en naadig Dommer, nu jeg gaaer til den store Brigade? Det skal Præsten bede for – en Tak og en Bøn – ikke Andet! Men der skal synges den kjønne Psalme “Der er et yndigt Land” – ja, jeg mener naturligvis “Dejlig er

Jorden” – men jeg troer nu, Danmark **er** det Dejligste paa Jorden, og derfor kom jeg til – De forstaaer mig nok!” Vorherre er her til stede, og det kan ikke siges, at kaptajnen ikke “tror på Gud”, men Gud meddeler så at sige af sin hellighed til fædrelandet, det land han har givet danskerne, som brugen af ordet andagt viser. Dermed er forholdet til Gud i og for sig ligefremt nok, men Han æres gennem sine gaver. Alt dette rummes i det latinske ord *pietas*, ligesom i kaptajnens påfaldende fortalelse, men det er ikke nogen specifikt kristen tanke.

Derimod er det en udpræget konservativ tanke; selve fortalelsen, at de to planer, kristendommen og nationaliteten, smelter sammen for kaptajn Riis, viser, at han føler sig som en del af en større sammenhæng. Til dette hører ærbødigheden, for sammenhængens og for det enkelte menneskes skyld, at man tør give sig selv lov til at være naiv og dermed ærlig overfor noget i menneskets egen natur. Dette er også “*pietas*”, at menneskets liv bygger på værdier. Dette er en livsholdning, hvor historien har en indlysende betydning for menneskers liv, hvor det hele ikke er matematik og for teknokrater eller handler om, hvad jeg kan få ud af det. Ligesom i Brøndsteds *Curtius* bruges det klassiske, særlig romerske, her til at udtrykke noget af betydning for dansk fædrelandskærlighed. Bauditz’ person griber til det latinske ord som det bedste udtryk for sin egen følelse, et universelt begreb som rummer et ekko, en urbetødning i europæisk kultur, og derved udtrykker han et alment behov hos mennesket. Han griber det overleverede og sætter det ind i sin egen sammenhæng, giver det til en vis grad sin egen prægning. Der bliver hermed en dobbelt genkendelighed for dem, der er bekendt med denne tradition, nemlig både følelsen og ordet, og for dem, der ikke er bekendt med den, giver han en forklaring af udtrykket og fastholder dermed en bred publikumsappel.²⁰

Steenstrup

Johannes Steenstrup, der levede fra 1844 til 1935, skriver i *Historieskrivningen*, 1915 s. 177 som indledning til sin beskrivelse af historikerens behandling af kilderne: “Ifølge Oldtidens Lære om Talekunst var Taleren stillet overfor tre Opgaver, at finde det Stof, han kunde benytte, at ordne det og at give Fremstillingen den rette Form: *inventio*, (græsk: *heuresis*), *dispositio*, *elocutio*; Cicero: *quid dicat*, *et quo quidque loco*, *et quo modo*”. Hermed bruger han den klassiske retoriks inddeling af talerens arbejde til at klargøre den samtidige historikers arbejde, og *inventio* bliver udgangspunkt for en redegørelse for heuristikken, findekunsten, et punkt, som Steenstrup tillagde stor vægt i den historiske virksomhed. Det er påfaldende, at han netop her sætter den klassiske retorik ind. Jeg kender intet tilsvarende eksempel blandt

20. Jeg takker Gert Skriver for hans værdifulde betragtninger om dette tema.

samtidens historikere. Retorikken har et gammelt problem med sandheden, men en historiker som Johannes Steenstrup følte sig stærkt forpligtet på sandheden; dette forhindrer ham ikke i at henvise til retorikken i en særlig situation. Det er her interessant, at Martin Hammerich i sin *Fremstillingens Kunst* fra 1881, s. 146, henviste til nøjagtig det samme sted hos Cicero (*Orator* 14). Dette er ikke så mærkeligt i et egentligt retorisk værk, og brugen af citatet er da også forskellig: Hos Hammerich danner det udgangspunkt for en samlet beskrivelse af arbejdets gang for forfatteren, stof, plan og stil, mens Steenstrup holder sig til det første punkt som det afgørende, han vil sige om historikerens arbejde; nysgerrigheden, fantasi og kombinationsevne. Han bruger her den klassiske tradition til at anlægge et bredere syn på historikerens virksomhed end kildekritikken alene. Deri ligger et andet syn på viden end positivismens krav om sikker viden; Steenstrup peger på en bredere funderet sandsynlig viden.

Cicero træder i øvrigt frem i Steenstrups bog fra 1915; hans udtalelser om Herodot citeres, et bestemt udtryk bringes frem som modsætning til Steenstrups ellers ret kritiske opfattelse af romernes forhold til historien (s. 57): “Og dog havde Cicero sagt de gyldne Ord, at Historien aldrig tør vove at sige noget falsk eller undlade at sige noget sandt: **ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat historia.**” Disse ord må være gyldne, fordi de udtrykker Steenstrups egen opfattelse, og det forekommer mig da også at være et rigtigt ideal, som ikke udelukker, at der kan anlægges forskellige synsvinkler. Til dette udtryk (fra *Om Taleren*) vender Steenstrup tilbage s. 163 i sin behandling af spørgsmålet om, hvorvidt historie er videnskab eller kunst, et afsnit hvor den klassiske tradition i det hele taget vejer tungt. Den romerske Oldtids største taler og retoriske teoretiker spiller dermed en fremtrædende rolle i Johannes Steenstrups redegørelse for sit eget fags teori.

Brøndsted

K.G. Brøndsted var klassisk filolog af uddannelse, og vi har allerede mødt hans *Curtius*; i sit forfatterskab, som hovedsagelig består af romaner og fortællinger, kritiserer han både grundtvigianisme og radikalisme. Hans skuespil *Kong Gelos* fra 1900 peger ved forspillet navn på græsk tradition (gelos betyder latter), men ellers er der tale om en satire over det moderne presseliv og dets fjendtlighed overfor kirken og københavnske borgerlige familiers alt for store iver efter at være “lydhøre overfor Tidens Krav” (s. 26). Men skuespillet har den særlige pointe, at i den moderne presse er latteren afløst af grinet, journalisterne ofrer på grinet alter, grinet bruges mod sandheden og det gode (s. 14). Forskellen mellem latteren og grinet har Brøndsted ment, at han bedst fik frem gennem en art mytologisk ikklædning. Pointen, at den hånlige vrængen af anderledestænkende og –troende ikke rummer sand humor,

er vigtigere, end det måske ved første blik ser ud, og det er jo desværre grinet, som har præget det 20. århundrede.

I et essay i Aahuus Stiftstidende har K.G. Brøndsted på en særlig måde forenet den klassiske tradition og det danske lune.²¹ Han fortæller om et besøg i templet i Delfi, men besøget forvandler sig til en vision for ham; han ser sig hensat til Oldtiden, til det fuldt eksisterende tempel og det rigtige orakel og dets mennesker, og han får da også stillet den pythiske præstinde et spørgsmål - - - men da han har fået svaret, vågner han op ved sit arbejdsbord, hvor han har siddet og læst om udgravningerne i Delfi, og ser sig lettere desorienteret i en samtale med redaktøren af Aahuus Stiftstidende, som er kommet for at spørge efter et bidrag. Der er naturligvis tale om et greb for at levendegøre emnet for læseren; Brøndsted opnår hermed at kunne fortælle om Oldtidskulturen, både sådan at han fører læseren ind i den, og sådan at han undgår at gøre sig selv alt for højtidelig. Kontrasten mellem den statelige tempeltjeneste og den lille scene ved arbejdsbordet er i sin stilfærdighed virkningsfuld. Denne lille scene fremstiller tydeligt en bestemt historisk kultur som klassisk.

K.G. Brøndsted skrev en udførlig anmeldelse af Sigurd Müllers oversættelse af Theokrit.²² Han sammenligner en oversættelse med en grammofon (en dengang ny sammenligning), og beder læseren betænke digtenes store betydning for europæisk kulturhistorie, noget han skildrer med lune og ikke uden ironi. Det glosemæssigt korrekte i en oversættelse kan godt være tankemæssigt galt. Visse lidt for grove udtryk mener han, at oversætteren med rette har lempet. Som man ser, ikke en anmeldelse, der går af vejen for principielle betragtninger. Finesser betyder noget i denne digtart, den bukoliske, og er derfor ikke småtterier, den kunstneriske forskel er vigtig, og selv i en kort tekst kan der være 4 valgmuligheder. Han giver udtryk for en opfattelse, hvor fornøjelse godt kan forenes med lærdom.

K.G. Brøndsted oversatte *Kejser Marcus Aurelius Tanker til sig Selv* i 1929 med en omfattende indledning om stoicismen, som han gør sig al mulig umage for at yde retfærdighed; han føler sig også tiltalt af kejseren som person, men mener dog ikke, at han kan have spillet en politisk rolle, som den der almindeligvis tillægges ham. Hvis denne fortolkning ikke nødvendigvis overbeviser, fortæller den i hvert fald om Brøndsteds evne til at tænke selvstændigt. Han mener, at der i dybet af Marcus Aurelius' sjæl må have ligget fortvivlelse, og at han har søgt hjælp i stoicismen som en religion, men forgæves, "der er ingen Varme i denne dog-

21. K.G. Brøndsted: "Oraklet i Delfi. Et Rejsemindel" *Aarhuus Stiftstidende*, Aarhus 1913, særtryk.

22. *Ugens Tilskuer* V (1914), s. 337-339.

matiske Isblok” (s. 149). Således ender Brøndsted, trods sin begejstring for den klassiske kultur og trods al sin ihærdighed med at forstå stoicismen med at erklære den for utilstrækkelig. Her ses kristendommen som overlegen, som i Brøndsteds sidste novelle, i *Mange Streng*, hvor han lader Sokrates selv i dødsriget indse, at han mangler noget i forhold til Kristus.

Brøndsted fortæller endvidere i sine *Erindringer*²³ en episode fra den tid, han underviste på Gotfred Rodes grundtvigske folkehøjskole “Skovgaard” ved Ordrup (1877-78), en episode som viser den klassiske kultur under angreb, her med den særlige drejning, at Grundtvig og hans tilhængere især angreb romerne og latinens indflydelse, samt at Brøndsted som højremand blandt venstrefolk på forhånd har været i en udsat position: “En Dag, som jeg sidder og underviser i Latin, **ringer den store Klokke**, den udenfor Hoveddøren til Gaarden. (Naar der blev ringet paa den, betød det, at al Undervisning skulde standse, for nu var der vigtigere Ting paa Færde). Den vigtigere Ting var i dette Tilfælde, at den berømte **Vilhelm Birkedal** uventet var ankommet og vilde holde Foredrag. Jeg syntes, af gammel Respekt for Skema og Skoletid, at Foredraget burde vente til efter “Timen”s Ophør, men det var der ikke Tale om. Hele Skolen samledes i Foredragssalen. Misforstaa ikke: jeg ærede og ærer Birkedal, men hør nu, hvad jeg som Stedets Latinlærer maatte finde mig i. Foredraget handlede om den romerske Aands og Litteraturs Værdiløshed; den græske Litteratur var god nok, men den romerske manglede Poesi, “manglede Vingeslag”, sagde han, drak derpaa Kaffe med tilsyneladende god Samvittighed og kørte saa væk; sund og frisk, den kære Mand. Mangle Vingeslag, tænkte jeg, naar man har Vergil, Ovid, Catul og Tibul. Saa gik jeg til den store Klokke og hev i Strengen, det er tvivlsomt om jeg havde Ret dertil, for jeg hørte jo egentlig ikke til Skolens Ledelse, men der gives en højere Retfærdighed, jeg hev i Strengen, og Foredragssalen fyldtes automatisk for anden Gang. Fra Kathedret oplæste jeg, varm i Hu, **Ovids “Phaëthon”** i improviseret Oversættelse efter Texten, det er noget jeg **kan**, og bagefter sagde jeg nogle Ord om “Vingeslag”. Jeg tror nok, at Romeraanden den Dag paa Skovgaard vandt en lille lokal Sejr over Birkedal, men hvad nyttede det, naar Manden maaske samtidig kørte rundt andre Steder og ringede paa Stormklokker om at Romerne manglede Vingeslag.”

Det kan ikke undre, at Brøndsted har følt sig stærkt provokeret ved at blive afbrudt i en latintime på denne måde; hvad der måske vil undre folk i dag, er, at han ikke siger Birkedal imod, hverken lige efter foredraget – det havde ifølge hele hans stilling været særlig vanske-

23. K.G. Brøndsted: *Erindringer* II, København 1932, s. 106f.

ligt – eller ved kaffen. Det er tilsyneladende ikke faldet ham ind, han har ikke følt, at han kunne gøre det, og samtidig er han blevet overrumplet af situationen. Men han gør det, at han uautoriseret sammenkalder skolen, d.v.s., han handler. Den overførte brug af ordet “stormklokker” har en særlig virkning, da der netop er blevet brugt en klokke. Ordene om den højere retfærdighed ligger dybt i hans holdning. Der forlyder intet om, at Brøndsted kom ud for repressalier. Når Brøndsted mange år senere fortæller episoden, lægger han vægt på sin respekt for Birkedal uden dog at begrunde den nærmere; på samme måde taler han pænt om Rode, skønt han ikke anser ham for velegnet til skoleleder. Samtidig muliggøres episoden kun af, at Brøndsted selv har kunnet sin latin. Det hører med, at græsk aldrig har haft samme betydning i Danmark som latin; at angribe latin og romersk kultur har derfor været at angribe selve grundlaget for akademisk kultur i landet. Hertil kommer, at det græske blev dyrket lidenskabeligt o. 1800. Den tankegang gik videre hos Grundtvig og hans tilhængere, herunder Birkedal.

Sent i sit lange liv oversatte Brøndsted det samme digt, Ovids *Phaëthons Flugt*, en af *Metamorfoserne*,²⁴ og i indledningen udtrykker han først sin begejstring for dette stykke litteratur og erklærer sig dernæst som en elsker af det danske sprog: “Forsøge at gengive sligt værdigt paa dansk og i Hexametre, er at ville aftvinge det danske Sprog, som nuomstunder tilsyneladende sætter sin Ære i den fladest mulige Jævnhed, aftvinge det en Pathos, som er det uvant næsten siden Oehlenschläger.” I dette forsøg går den klassiske tradition og den danske kultur op i en højere enhed. Som prøve på den smukke oversættelse hidsættes her slutningen:

Og Flodens venlige Døtre

Ynkedes over det blødende Lig af den herlige Yngling,

Tvætted hans Saar og grov ham en Grav og satte en Stele:

Her er Phaëthons Grav. Han Solens Vogn vilde styre.

Fremmede! Ynk hans Fald, men pris hans modige Hjærte.

I anledning af hundredårsdagen for Brøndsteds fødsel skrev overbibliotekar Emanuel Sejr i Aarhus Stiftstidende et essay om ham,²⁵ hvori hans embedsmandskultur og klassiske arv fremhæves; hans udtalelser om Brøndsted, der underviste på Aarhus Katedralskole

24. Ovid: *Phaëthons Flugt* ved K.G. Brøndsted, København 1943.

25. E. Sejr: “En gammel Humanist til Minde” *Aarhuus Stiftstidende* 11.4.1951.

1894-1921, kan tjene til at vise, at det var en kultur, der ikke kun fandtes i København: "Han var meget musikalsk, ligesom hans hustru spillede udover det almindelige, og familien havde tilknytning til mange af de Aarhus-hjem, som nu ogsaa hører fortiden til: overlærer Stegmans, overretssagfører Bayers og familien Weis' i Aarhus mølle. De repræsenterede en kultur, som allerede dengang var sjælden, og som nutiden maaske vil mene havde for snævre horisonter. Det havde den muligvis i visse henseender; til gengæld var den nok mere rodfæstet end nutidens kultur og betød nok mere for den enkelte." Dette gælder nok i almindelighed for dem, der virkelig var indlevede i den klassiske tradition.

Konklusion

I denne artikel har jeg fremdraget eksempler på den klassiske traditions betydning for de konservative og navnlig for konservative kulturpersonligheder. Man kunne her spørge, hvad gør disse forfattere konservative, og et af svarene ligger i traditionens og traditionernes betydning, det stadige arbejde med det gamle. Konservativ tankegang bryder sig i almindelighed ikke om meget teoretiske udredninger, det alene intellektuelle. Traditionen, med dens karakter af konkret sammenhæng over tid, af videregiven fra person til person, taler langt mere til den. Det klassiske er et mellemlid mellem det nationale og den rene abstraktion og dermed væsentlig mere i samklang med konservativ tankegang og følelse end et universalistisk, angiveligt rent fornuftsbaseret grundlag. Det er for dem ikke noget rent ydre og formelt, en klassisk reference er for dem ikke kun noget dekorativt, men har noget med indhold at gøre; de har gennem, ved hjælp af, denne tradition søgt at sige noget til deres samtid; Brøndsteds "Curtius" kan nævnes som eksempel; de har modsat sig en betingelsesløs binding til det materielle. Dermed bliver disse i dag stort set ukendte tekster også vigtige kilder for os: De viser os, at der i slutningen af 1800-tallet fandtes en anden holdning end (social)darwinisme og ateisme. Dermed er de kilder til tankegangen dengang og også kilder til livet i dag: De viser os, at det er muligt at tænke anderledes end ens samtids dominerende retning.

De konservatives tilknytning til den klassiske tradition betyder ikke, at denne tradition for dem var en autoritet, som alt skulle indrettes efter; det er på ingen måde sådan, at de som i litteraturen omkring 1600 vil hænge hver lille enkelthed op på en klassisk reference; men det betyder, at de ved sammenligning og kontrast med disse gamle folk lærte noget om deres egen kultur og om sig selv, fik nogle redskaber til at arbejde med kulturen i deres samtid. De fik en kulturel bevidsthed. Der ligger heri det budskab, at det er vigtigere at tænke selvstændigt end at tænke nyt. De arbejdede selvstændigt med en gammel tradition, de havde respekt

for dannelsens indhold og for begrebet dannelse, et område hvor nutiden har meget svært ved at finde sine ben. De så dannelsen som en proces, der aldrig bliver færdig, som noget der skulle gennemtrænge hele menneskets personlighed. Dette kan være en inspiration for os til at overveje, hvad selvstændighed er, sand selvstændighed; at den er mere end "frigørelse" fra det, som har været tidligere, men at den snarere består i at låne nutiden perspektiv af en tradition og en fortid, som er mere end 70 år gammel. Netop derved nås en bæredygtig erkendelse af nutiden og en dybere indsigt i egen identitet. Kontinuiteten åbner for muligheder. En præcis brug af klassiske referencer ses i Johannes Steenstrups redegørelse for historieskrivningens teori, dels som afsæt for beskrivelsen af heuristikken, dels med henblik på sandhedsspørgsmålet. Der er næppe tvivl om, at Steenstrup har set det som en mulighed for at få tydeliggjort nogle pointer og samtidig øge perspektivet. Ved at gøre dette har han understreget det historiske ved historieskrivningen, altså traditionens betydning.

Den klassiske tradition var ikke hele datidens konservatives holdning, ikke på langt nær, men deres viden og bevidsthed om den betød noget for hele deres holdning. Den har været tilstede, som en mulighed, en inspiration og til dels en forpligtelse. De klassiske referencer kunne og skulle for dem indgå i en organisk sammenhæng med andre litterære og i bredere forstand kulturelle elementer: Det kunne være til Danmarks fortsatte eksistens, til Danebrog, til danske ordsprog og århundredets egne begivenheder; det kunne også være til kristendommen, som vi har set hos J.L. Ussing. Netop derved havde den klassiske reference for dem en udsagnskraft i en større sammenhæng end sin egen, ikke en intern leg for en lille kreds, men et pust fra en større verden, et løftende element. Det var en hel særlig kultur og en del af signalementet af en kultur, hvor man stadig kunne sine klassikere, som man kunnet trække på, også i behandlingen af aktuelle politiske og livsanskuelsesmæssige spørgsmål. Traditionens emnekreds var i sig selv ret begrænset, men der var ingen grænser for de emner, den kunne bringes i berøring med. Klassiske referencer kunne bruges til at bringe nuancerne i en sammenhæng frem, som vi ser i Topsøes "Daphne".

For at få noget ud af det, begge veje, kræves imidlertid visdom og kærlighed. Der kræves en hjertets dannelse, som de konservative satte direkte i forbindelse med kristendommen. Der kræves også et stadigt arbejde, i skolen og af den enkelte; det sidste kan fortsætte livet igennem og er forudsætningen for en personlig tilegnelse. Den klassiske tradition var en vigtig del af de kulturkonservatives sprog, og en del som var truet af den almindelige udvikling på skoleområdet.

Den klassiske tradition må være en måde at beskrive sammenhæng på, samtidig med at den er en inspirationskilde. Store livsspørgsmål blev målt på en gammel tradition. Dermed fungerer traditionen på to planer, både som et forum for debat og som et alternativ, det sidste særlig gennem sit skønhedspræg. Sådant er den blevet brugt endnu i første halvdel af 1900-tallet. Det perspektiv, Julius Paludan peger på, at det var en fælles europæisk kultur, er også vigtigt. De kulturkonservative stod i modsætning dels til grundtvigianerne, som ønskede af fremme det nordiske, og som især ikke brød sig om det romerske, og til de radikale, som satte pris på den hedenske Oldtid, ikke mindst hvor den kunne sættes i modsætning til kristendommen. For de konservative var der langt mere sammenhæng mellem kristendommen og den klassiske tradition, og det er mit indtryk, at der er en stærkere tendens til at trække på den klassiske tradition hos de konservative end hos de radikale. Et iøjnefaldende træk er dramaets funktion, dramaet med antikt emne; konservative forfattere benyttede det til at pege på den enkeltes ansvar. I det lange perspektiv må man sige, at den klassiske tradition tabte, og nu er den i væsentligt omfang væk, men de, der ville bygge en ny dannelse på nordisk grundlag, vandt på den anden side ikke. Den nordiske mytologi er i dag praktisk taget lige så ukendt som den græske. Og hvordan skal man vurdere denne stærke tilknytning til en bestemt tradition? Det er ikke alt, man kan gouthere, men det er vigtigt at have respekt for fortiden. Jeg mener, at moderne mennesker har godt af at lære noget traditionelt; det udvider horisonten og giver livet fastere linier. Men ønsket om en form for fælles dannelsesgrundlag går videre under andre omstændigheder og ligger bag de seneste års tale om en dansk litterær kanon.

De græske og romerske forfattere var for de kulturkonservative klassikerne, dem mennesker gennem århundreder stadig er vendt tilbage til. Men de var også en form for kanon, en sammenhængende tradition, en surdej, et vidt spektrum af skrifter, en righoldig palet, og dog holdt tæt sammen af især sprogene, ikke med rigoristiske, men dog med temmelig faste rammer. I denne tankegang er fortid, nutid og fremtid alle til stede. Den klassiske tradition kunne ikke være en kultur for hele befolkningen, men der har for disse mennesker ikke været noget problem i, at en befolkning bestod af forskellige dele. Og disse forfattere skrev om det, henviste til denne tradition på dansk; de var ikke fortrinsvis eller udelukkende henvendt på et internationalt publikum. Kundskaberne i græsk og latin er i denne sammenhæng helt afgørende for tilegnelsen af kulturen, men de konservative har brugt det til at henvende sig til et dansk publikum på dansk.

Desuden er der tale om en kultur, der krævede og lagde op til langvarig fordybelse, i den forstand var den "upraktisk" i en stadig hurtigere tid, hvor man overordnet ikke er indstillet på, at der er noget, der skal bundfælde sig. I første halvdel af 1900-tallet var der stadig et forsvaret for nedarvede kundskaber og nedarvede former, men det var tydelig en kultur på tilbagevej. Efter 1970 er der meget sparsomme rester tilbage, og dette og andre tab betyder, at man afskærer store dele af sin bevidsthed. Den hænger bl.a. sammen med, at den klassiske tradition ikke er relevant for en fremtidsorienteret tankegang. Helt forsvundet er denne kultur ikke i dag; der kommer stadig nye oversættelser, en film om Trojas fald, og folk vil gerne betale for at se Akropolis. Men det er kun rester i en fragmenteret bevidsthed; man ville ikke i dag kunne referere til græsk-romersk kultur på samme måde, som de her nævnte forfattere. Hele dannelsesbegrebet må forudsætte en skole, som kan udvikle et grundlag og en helhedsopfattelse.²⁶ Med baggrund i en meget snæver tidshorisont, uden indtryk af hverken den klassiske eller andre store og varige traditioner, f.eks. kristendommens, bliver nutidsmennesket erkendelsesmutileret. Med sit lange tidsperspektiv giver den klassiske tradition en modsætning til pop- og overfladekultur, præget af mediestjerner. En dannelse, som bygger på sprogkundskaberne i græsk og latin er i dag praktisk talt væk, men vi burde i hvert fald bringe kommende generationer en viden om det danske sprogs forskellige lag, herunder den inspiration som tidligere tiders kultur fik fra den klassiske dannelse.

26. Jeg takker Karen Skovgaard-Petersen og Klara Preben-Hansen for drøftelse af dette emne.